

## TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI İLE SİYASİ PARTİ ÜYELİĞİNİN BİRBİRİNDEN AYRILMASI SÜRECİ (1923-1961)

Yrd. Doç. Dr. ALİ ARSLAN\*

Cumhuriyet sisteminde Devleti temsil eden Cumhurbaşkanı'nın bir partiye mensub olup olmaması Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren tartışılan bir husustur. Cumhurbaşkanı'nın siyasi partiler nazarında tarafsızlığı veya taraf olma özelliğinin birden fazla partinin olduğu dönemlerde gündeme geldiğini görüyoruz. Meselenin başlangıcında Meclis'in idaredeki yerinin belirleyiciliğinin önemli rol oynadığına işaret etmeliyiz.

Gerçekten de, 23 Nisan 1920'de Millî Mücadele'yi yürütmeye başlayan Büyük Millet Meclisi'nin belirleyici özelliği "icrai ve teşriî" kudretin bölünmeden bu meclisin elinde olması idi. Meclis başkanını, kabine üyelerini meclis seçer ve onlar sadece meclise karşı sorumlu olurlardı. Meclis Başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanlığı görevini yapıyordu<sup>1</sup>. 20.1.1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye kanunu ile her ne kadar BMM Reisi Vekiller Heyeti'nin de "reis-i tabiisi" olarak kabul edilse bile, İcra Vekiller Heyeti Reisliği ile BMM Reisliği birbirinden ayrılmıştır. BMM Reisi, meclis namına imza atmaya ve Heyet-i Vekile'nin kararlarını tasdike salahiyattar kılınmıştı. İcra Vekiller Heyeti de içlerinden birisini Vekiller Heyeti Riyasetine seçecekti<sup>2</sup>. Böylece adı bahsedilmeden Meclis Reisine devlet başkanlığı yetkisi verilmişti ki Atatürk de bu hususta "Devlet reisliğinden bahsetmeksizin onun vazifesini fiilen Meclis reisine gördürüyorduk"<sup>3</sup> demektedir.

\* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, T.C. Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul 1970, 437-439; Halide E. Adivar, *Türkün Ateşten İmtihani*, İstanbul 1962, s. 129-133.

2 20.1.1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, (Suna Kılı, *Osmanlı ve Türk Anayasaları*, İstanbul 1980, madde (m) 9).

3 Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul 1970, s. 839.

23 Nisan 1920'den itibaren Meclis Başkanlığı ile İcra Vekiller Heyeti Başkanlığını yürüten Mustafa Kemal Atatürk, 24 Ocak 1921'de sadece Meclis Başkanlığı'nı yürütmeye başlamış ve İcra Vekiller Heyeti Reisliği'ne de Fevzi Çakmak getirilmiştir. Atatürk bu tarihten itibaren fiilen ve adı konmadan devlet başkanlığı konumuna gelmişti.

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Cumhurbaşkanlığı Meclis Başkanlığından tamamen ayrılmıştı. Ancak devletin reisi sıfatıyla lüzum gördüğü zaman, Cumhurbaşkanı, Meclis ve Heyet-i Vekile'ye riyaset edebilirdi. Başvekilin seçimi de Reisicumhur'a aitti<sup>4</sup>.

20.4.1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Cumhurbaşkanı'nın bu sıfatla hususi merasimlerde Meclis'e başkanlık etmek hakkı tanınmıştı. Cumhurbaşkanı'nın bu makamda bulunduğu müddetçe Meclis'teki münakaşa ve münazaralara katılması ve oy vermesi yasaklanmıştı<sup>5</sup>. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın siyasi parti ile ilişkilerini kesmesi gerektiği hakkında bir hüküm 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer almıyordu. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı'nın siyasi parti veya partilerle ilişkilerinin nasıl olacağına dair bir açıklama getirilmemişti.

### I. TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI VE CUMHURBAŞKANLIĞI TARTIŞMALARI

Eylül 1924'te Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ların bir parti kurmak için çalışmalarına başlamaları üzerine cumhurbaşkanlığı ile ilgili tartışmaların başladığını görüyoruz. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurucuları arasındaki anlaşmazlıklardan birisi de cumhurbaşkanlığının konumu idi. Zira TCF kurucuları cumhurbaşkanlığının fırka reisliğinden ayrılmasını istiyorlardı<sup>6</sup>. Tam partinin kurulması aşamasında Mustafa Kemal Paşa ikinci bir partinin kurulması ve cumhurbaşkanlığının konumu ile ilgili açıklamalar yapmıştır.

Atatürk'e göre; *"İdare-i memleket mesuliyetini taşıyan heyet, mefkure ve maksat itibarı ile bütün milleti şamil ve unvanı Halk Fırkası olan Cumhuriyet Fırkasıdır. Bu fırkanın esas umdesi memleket ve milletin hakiki selamet ve saadetini temine çalışmaktır. Bugün muayyen yolun mebdinde bulu-*

4 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tevzihan Tadiiline Dair Kanun için bakınız. **Düstur**, 3. Tertip, 5. Cilt, s. 158.

5 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, m. 32.

6 T. Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, 1952, s. 611.

nuyoruz. Henüz mülahazalara tesir icra edecek kadar mesafe katolunmuş değildir. Nokta-i nazarlar lüzum derecede vuzuh ve isabet kesbetmelidir. Ondan evvel tefrika fikri alelade fırkacılıktır ki, memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir"<sup>7</sup>.

Cumhuriyet dönemi başlarında Halk Fırkası etrafında toplanılması ve başka parti kurulmaması gerektiğine inanan Atatürk, Cumhurbaşkanlığı ile fırka reisliğinin üzerinde bulunması dolayısıyla açılan tartışmayı da yersiz bulmaktadır. Bu hususta Atatürk'ün görüşü şudur:

"Reisicumhurun fırka reisliğiyle cihet-i alakasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraftarlık vardır: Cumhuriyet taraflılığı, fikri ve içtimai inkulâb taraflılığı, Halk Fırkası'nın mefküresi, esas umdesi olan bu noktada, yeni Türkiye camiasında bir ferdi hariç tasavvur etmek istemiyorum. Onun için Reisicumhur da bulunduğum halde, fırkamızın riyâset-i umûmîsini de fahrile muhafaza ediyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin takviye ve tarsinine hizmet etmekte olduğum kanâ'atindeyim".

Atatürk'ün yeni bir fırka kurulmaması gerektiği, Cumhurbaşkanlığı ile parti reisliğinin kendisinde bulunmasının tenkidini yersiz bulduğu, 16-20 Eylül 1924 tarihinden sonra da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması çalışmalarına devam edildi. Nihayet bu parti 17 Kasım 1924'de Dahiliye Vekaleti'ne tescil için müracaat ederek resmileşti.

18 Kasım 1924'de programını yayınlayan TCF'nin, Cumhurbaşkanı seçilecek şahsın mebusluk sıfatının seçimden sonra ortadan kalkmasını bir madde olarak programına aldığı görülüyor<sup>8</sup>. TCF yöneticileri, Cumhurbaşkanının sadece milletvekilliğinden değil fırka reisliğinden de ayrılmasını istiyorlar. Cumhurbaşkanının bütün fırkalarla münasebetlerinin eşit olması gerektiğini savunuyorlardı<sup>9</sup>.

7 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, II, Ankara 1959, s. 191.

8 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Programı, (I. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 616-620) m. 12.

9 Tunaya, *Siyasal Partiler*, s. 611. İttihâd ve Terakki döneminin önde gelen isimlerinden olup, bu dönemde politikadan uzak duran Halil Mentеше de Atatürk ve İsmet Paşa'ya gönderdiği mektubunda bu problemlili dönemin aşılmasında, Atatürk'ün Devlet Reisliği'nin fırka reisliğinden daha fazla ön plana çıkarılmasının faydalı olacağını belirtmiştir. Halil Mentеше'nin *Anıları*, yay. İsmail Arar, İstanbul 1986, s. 249.

3 Haziran 1925 tarihinde TCF'nin kapatılmasından sonra bu tartışmalar sona erdi.

## II. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI DÖNEMİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

### a) Atatürk-Fethi Okyar Arasındaki Tartışmalar

Atatürk'ün teşvik ve yardımı ile çok güvendiği yakın dostu Fethi Okyar'ın bir parti kurması aşamasında cumhurbaşkanlığının siyasi partiler karşısındaki konumu ile ilgili tartışma tekrar başlamıştı. Bu dönemde, Atatürk CHF Fahrî Başkanı, Cumhurbaşkanı ve milletvekili sıfatlarını taşıyordu.

Atatürk tarafından Fethi Bey'e bir parti kurması teklif edildiğinde, Fethi Bey, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı yanında Halk Fırkası Başkanlığında kalmaya devam edeceğini hatırlıdan geçirmemişti. Fethi Bey, Atatürk'ün, iki fırkaya ve hatta daha sonra kurulması tabii olanlara karşı tarafsız kalarak, yüksek mevkiinden mücadeleyi takip ve tarafsızlık içinde seyredeceğini, icab ettikçe hakem rol ve vazifesini yapmakla yetineceğini düşünmekteydi. Nitekim BMM Reisi Kazım Paşa'nın Mustafa Kemal Atatürk'e "*Siz elbette tarafsız kalacaksınız değil mi?*" sualine karşılık Atatürk "*Tabii bitaraf kalacağım*" cevabını vermişti<sup>10</sup>. Ancak Atatürk tarafsız kalacağını ifade ettiğinde CHF reisliğinden ayrılmayı düşünmüyordu. Zira, Fethi Okyar ile yapılan uzun müzakereler sonunda parti kurması kararlaştırılmış ve Atatürk, Fethi Bey'den Parti'yi kurma hususunda kendisine bir mektup yazmasını istemişti. Atatürk, Fethi Bey'den bu mektupta kendisine hitaben "*Reisicumhur ve Halk Fırkası Umumî Reisi*" sıfatlarını kullanmasını bildirmişti<sup>11</sup>. Fethi Okyar, bu isteği Atatürk'ün "*parlamentar demokrasiyi fiilen kurmak, mevzuu üzerinde daha aydınlık ve kesin durumunu belirtmek arzusuna*" bağlamıştı<sup>12</sup>. Ancak Fethi Bey'in Hükümet'in hataları ve yeni bir partinin kurularak çözüm yollarının aranması hususunda yazdığı mektuptaki tenkidlere, Atatürk'ün "*biz onların cevaplarını vereceğiz*" demesi üzerine Fethi Bey, tenkitlere "*cevabını vermek hükûmete aittir ve onun hakkıdır*" demiş ve Atatürk'ten münakaşaların haricinde kalmasını istemişti. Atatürk de, cevabı Başvekil İnönü'nün vermesini kabul etmişti<sup>13</sup>.

10 Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (yay. haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s. 409.

11 A.g.e., s. 414, 421.

12 A.g.e., s. 414.

13 A.g.e., s. 421-422.

Atatürk, 9 Ağustos 1930 tarihinde Vakit gazetesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulacağını ilanından sonra Denizyollarının balosunda iki partiye karşı nasıl davranacağını şu şekilde ifade etmişti:

*"Bu fırkalar benim iki evladım gibi olacak ve ben -böylece tabir etmeliğime müsaade ederseniz, sizin babanız olacağım ve bir baba iki öz evladına nasıl muamelede bulunuyorsa, ben de aynı şekilde bu iki fırkaya muamele edeceğim. Bundan emin olunuz."*<sup>14</sup>

Bu ifadelerle, Atatürk CHF Reisi olmasına rağmen, Cumhurbaşkanlığı konumunda bulunduğu zaman iki partiye karşı eşit muamele edeceğini açıklamıştı. Ancak Atatürk'ün CHF Reisliği'nden ayrılma gibi bir düşüncesi yoktu. Zira, Atatürk;

*"Her ikinizin benim nazarımda bir babanın iki evladından farkınız yoktur. Reisicumhur oldukça her ikinize eşit muamele edeceğimden şüpheleniz olmasın. Fakat bu iyi anlaşılmalı. Ben her iki taraftan da değilim yahut tarafsız değilim. Ben bir tarafım. Fırkam Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. Reisicumhur oldukça İsmet Paşa'yı kendime vekil yapmışımdır. Eğer İsmet Paşa'nın idare ettiği bu fırka ekalliyette (azınlıkta) kalırsa onu da memnuniyetle kabul edeceğim"* demişti. Görülüyor ki Atatürk, seçimleri CHF kaybetse de neticeyi benimseme ve Halk Fırkası'ndan ayrılmama kararındadır.<sup>15</sup>

Fethi Okyar, Atatürk'e yazdığı mektuba karşı hazırlanan cevabi mektubun müsveddesinde, Atatürk'ün CHF Reisliğinin pek fazla ortaya çıkarıldığını görünce, Fethi Bey, Atatürk'e hitaben *"Sizin iki fırkaya karşı bitaraf olmanız esastır. Ben bu esasa dayanarak işe başladım. Fakat bu mektupta görüyorum ki, bu esastan ayrılıyorsunuz. Halbuki cevabınız fırkamızın temelini kuracaktır. Ben böyle bir cevap almaktansa bu işten vazgeçmeyi tercih ediyorum"* demişti. Atatürk, yine tarafsız olacağını ve Reisicumhur olduğu müddetçe hükümette olan ve olmayan partilere karşı tarafsız ve adil bir şekilde muamele edeceğine dair mektupta teminat veren paragrafı okudu ve Fethi Bey'i rahatsız eden kısımları mektuptan çıkarttı. Atatürk, Fethi Bey'e yazdığı cevabî mektupta; *"Malumdur ki, resmî vazifem dolayısıyla bugün CHF Umumî Reisliği'ni fiilen ifâ etmemekteyim. Fiilen riyâset İsmet Paşa tarafından ifâ olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin sonunda biz-zat teşkil ettiğim CHF Reisliğini fiilen idare edeceğim tabiidir... Reisicum-*

14 A.g.e., s. 425-26.

15 Asım Us, 1930-1950 Hatıra Notları, İstanbul 1966, s. 14.

hur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanunî vazifeleri, hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı adil şekilde ve tarafsız" davranacağını belirtmişti<sup>16</sup>.

Fethi Bey, Halk Fırkası reisi olarak Atatürk'ün tarafsız olamayacağını izah etmişti. Bunun üzerine Atatürk "Halk Fırkası'ndan bir çok sebepler dolayısıyla çekilemeyeceğini bunun kendisi için bir namus ve şeref meselesi olduğunu belirterek, bu hususta ısrar edilmemesini" Fethi Bey'den rica etmişti. Fethi Bey, Atatürk'e yaşadığı sürece Reisicumhurluk yapması ve Halk Fırkası'ndan çekilmesi yolunda tekliflerde bulunmuştur. Fakat Atatürk bu konuda "daha sonra görüşelim" yollu verdiği cevapla bu teklifi geçiştirmiştir<sup>17</sup>. Ancak o an için CHF reisliğinden ayrılmayı kabul etmeyen Atatürk'ün de hem CHF Reisliği, hem de Cumhurbaşkanlığı sıfatlarını bir arada taşımakta daimi olarak ısrar niyetini taşıdığı anlaşılıyor. Zira Fethi Bey'e yaptığı açıklamada Atatürk; "İstikbalde ne yapacağımı bilmiyorum. Herhalde şimdiden birşeyler söyleyemem. Fakat bana itimat ediniz. Muhakkak sizi tatmin edici çözüm şekli bulacağım" demişti<sup>18</sup>. Bu da, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı ile Fırka Reisliği'nin bir arada bulunmasının bir sıkıntı meydana getirdiğini açıklayan bir ifadesidir. Ancak Atatürk, o dönem şartları içinde buna hemen bir çözüm bulmayı uygun görmemiştir.

Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak kalmasını, İsmet Paşa liderliğindeki CHF ile SCF'nin seçimlerde yarışmasını düşünen ve tatbiki koymaya çalışan Fethi Bey, CHF ile yarışırken Atatürk'le karşı karşıya geleceklerinin kesin olarak anlaşılması üzerine SCF'ni 18 Aralık 1930'da feshetme yoluna gitmiştir<sup>19</sup>.

#### b) Milletvekilleri ve Basındaki Bazı Tartışmalar

Daha SCF kurulma aşamasında iken, liberal fikirleri ile tanınan, CHF'nin icraatlarının tenkit edilemediğinden dolayı hiç kimsede şevk ve ce-

16 Okyar, a.g.e., s. 436-437; Mektubun metni için ayrıca bkz.: Tunaya, a.g.e., s. 633. Atatürk'ün aynı muhtevalı olan ve Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi'ye gönderdiği mektup için bakınız; Cumhuriyet gazetesi, 10 Eylül 1930. Ayrıca, Atatürk'ün "Resmî vazifemin hitamında CHF başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tesadüfe mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim bir sene nihayetinde sona erecek olan bugünkü muvakkat resmî vazifemin bana yüklediği bitarafılığı bozamaz" dediği bilinmektedir. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, s. 47.

17 Asım Us, a.g.e., s. 15.

18 A.g.e., s. 432. Bu hususta diğer bir ifade için bakınız; F. Okyar, a.g.e., s. 457.

19 Okyar, a.g.e., s. 523-529, 534.

saretin kalmadığını savunan, Atatürk'ün isteğiyle CHF'den SCF'ye geçen Ahmet Ağaoğlu, İsmet Paşa hükümetinin bütün vasıtaları yanında, Cumhurbaşkanlığı ile beraber CHF Umumî Reisliği'nde bulunan Atatürk'ün büyük nüfuzu karşısında Fethi Bey'in başarısız olacağını ve bu şartlarda muhalefet partisi kurulamayacağını savunmuştur.<sup>20</sup>

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Müderrisi ve SCF İstanbul İl Başkanı olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu da Fırka Reisliği ile Cumhurbaşkanlığının birbirinden ayrılması gerektiğini ifade ediyordu. Baltacıoğlu "*Taptığımız Mustafa Kemal*" adlı bir makale yayınlayarak, taptıkları Mustafa Kemal'in CHF Reisi olan değil, bütün Türk milletinin istiklalini yaratan, gelecekte de Türk milletine ebedî rehber olan "*mutlak Mustafa Kemal*" olduğunu belirtmişti. Atatürk'ün tarafsızlığı için CHF Reisliği'nden ayrılmasını istemişti.<sup>21</sup>

1933 yılında Maarif Vekilliği yapmış olan Dr. Reşit Galip, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun bu makalesine sert bir cevap vermişti. Makalesine "*Dalâlet*" ismini veren Reşit Galip, Atatürk'ün CHF Reisliği'nden ayrılmasını istemenin bir dalalet olduğunu belirtmiş ve İ.H. Baltacıoğlu'nun CHF Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal hakkındaki gerçek fikirlerini gizlemekle suçlamıştı.<sup>22</sup> İsmail Hakkı, Reşit Galip'in kendisi hakkında verdiği hükümlerle ilgisinin bulunmadığını, kendi fikirlerinin açık olduğunu belirtmişti.<sup>23</sup>

### III. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE CUMHURBAŞKANLIĞI'NIN KONUMU İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

II. Dünya Savaşı sonunda çok partili hayata geçişte 18 Temmuz 1945'de kurulan ilk parti Millî Kalkınma Partisi'dir. Millî Kalkınma Partisi, Cumhurbaşkanlığı'nın beş yıllığına bütün vatandaşların oyu ile seçilmesini teklif etmişti.<sup>24</sup>

7 Ocak 1946'da kurulan ve Türkiye'de ilk defa çok partili seçimle iktidara gelen Demokrat Parti, kuruluş günlerinden itibaren parti reisliği ile Cumhurbaşkanlığı'nın birbirinden ayrılması fikrini savunuyordu. 1947 yılın-

20 Okyar, a.g.e., s. 439-442; Ağaoğlu, S.F. Hatıraları.

21 Yarı Gazetesi, 12.X.1930.

22 Hakimiyet-i Milliye, 18.X.1930.

23 Hakimiyet-i Milliye, 18.X.1930.

24 Millî Kalkınma Partisi Nizâmnamesi (Tunaya, a.g.e., s. 642-645), m. 8.

da yapılan Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen Ana Davalar Komisyonu Raporu'nda üç nokta özellikle vurgulanmıştır. Bunlardan biri, "Devlet Reisliği ile fiilî parti reisliğinin bir zât uhdesinde birleşmesi usûlünün kabulü ve tatbikata geçirilmesi" idi. Bu rapora göre Anayasa'ya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütâlaası her vatandaşın yüreğini sızlatan, endişeye düşüren idarî tasarrufların ilk şartı olmak bakımından da Devlet Reisliği ile fiilî parti reisliğinin bir zâtın uhdesinde birleşmemesinin kabulü millî hakimiyet esasının zaruretleri olarak tesbit edilmiştir<sup>25</sup>.

14 Temmuz 1946'da Türkiye Cumhuriyeti'ni tam bir halk devleti haline getirmek amacıyla kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), Cumhurbaşkanı'nın dört yıllığına meclis tarafından seçilmesini, lüzumu kadar devlet sekreteriyle hükümetin Cumhurbaşkanı tarafından kurulmasını savunuyordu<sup>26</sup>. TSP, Cumhurbaşkanı'nın siyasî parti mensupluğundan ayrılması yerine, Cumhurbaşkanı'nın icranın başı olmasını, Cumhurbaşkanlığı ile hükümet başkanlığının birleştirilmesini istiyordu.

21 Temmuz 1946 seçimlerine iştirak eden Demokrat Parti, bu seçimlerin dürüst yapılmadığını belirterek meşru addetmemişti. İktidarın tenkitleri haksız bulması, muhalefetin kendilerine hükümet tarafından baskı yapıldığı iddiaları dolayısıyla iktidar-muhalefet arasındaki tartışmaların had safhaya çıkması üzerine Devlet Başkanı İsmet İnönü hakem sıfatıyla hükümet reisi ile muhalefet lideri Bayar'la görüşmeler yapmış ve "12 Temmuz Beyânnâmesi" denilen bir bildiri yayınlamıştı. CHP Reisi ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye göre, "*kanunî bir partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmesi lazımdır*". Bu zeminde bir Devlet Reisi olarak İnönü kendisini "*her iki partiye karşı müsâvî derecede vazifeli*" görüyordu<sup>27</sup>. Ancak bu sadece Cumhurbaşkanı sıfatıyla idi. Zira İsmet İnönü, CHP Reisliği'nden ayrılma veya parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı'nun birbirinden ayrılmasını ifade etmiyordu.

Demokrat Parti'yi CHF iktidarı karşısında yeteri kadar etkili bulmayanlar 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurdular. Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Prof. Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı önderliğinde kurulan

25 Demokrat Parti'nin Ana Davalar Komisyonu Raporu için bakınız, Tunaya, a.g.e., s. 673-676.

26 Türkiye Sosyalist Partisi Programı, (Tunaya, a.g.e., s. 698-701), m. 1, 27, 28.

27 12 Temmuz Beyânnâmesi için bakınız, Tunaya, a.g.e., s. 688-689.



Millet Partisi programında Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ile ilgili hükümler mevcuttu. Millet Partisi'ne göre, Cumhurbaşkanlığı partiler dışında bağımsız kalmalı ve seçimden itibaren "*parti ve zümre cereyanları ile alakasını keserek kendisini bütün millete maletmelidir*"<sup>28</sup>. Buna göre, Millet Partisi, Demokrat Partisi gibi sadece parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı'nın ayrılmasını değil, Cumhurbaşkanı'nın her türlü siyasî kimlikten uzaklaşarak milletin tamamını temsil etmesi ilkesini öne çıkarmakta idi.

1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti'nin başkanı Celâl Bayar Cumhurbaşkanı olmuş ve DP'nin savunduğu parti başkanlığı ile Devlet Başkanlığının ayrılması ilkesine göre Demokrat Parti Genel Başkanlığı'ndan istifa etmişti. DP Genel Başkanlığına da Adnan Menderes seçilmişti. Böylece Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk defa parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı birbirinden ayrılmıştı. Ancak eskiden olduğu gibi Cumhurbaşkanı'nın DP mensubiyeti ve milletvekilliği devam etmişti.

DP iktidarı döneminde, bu defa, parti başkanlığından ayrılrsa da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tarafsız davranmadığı başta CHF olarak tenkit edilmişti. Cumhurbaşkanı'nın parti liderliğinden gelmesi ve parti ile kader birliği yapması, seçim kampanyalarına faal bir partili olarak katılması ve partili olarak kalması Cumhurbaşkanlığına DP iktidarı döneminde yöneltilen eleştirilerdi<sup>29</sup>.

Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle çok partili hayata geçiş denemelerinde ve çok partili hayata geçişte gündeme gelen Cumhurbaşkanlığı'nın parti başkanlığından veya siyasî kimlikten ayrılması tartışmalarına 1961 Anayasası ile son verilmiştir. Bu anayasayla bir defaya mahsus olmak üzere seçilen Cumhurbaşkanı'nın partisi ile ilişkisi kesilmiş ve varsa TBMM üyeliği sona erdirilmişti (madde 95). Böylece resmî olarak, Cumhurbaşkanı'nın partisiyle ilişkisi kesilmiş, Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ilkesi getirilmiştir.

### Sonuç

Cumhuriyet'in ilanında tek parti olan Halk Fırkası'nın Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk, parti reisliği yanında meclisteki oylama sonunda Cumhurbaşkanlığı görevini de üstlenmişti. Atatürk, Cumhuriyet'in başlangıcında rejimin istediği şekilde tam olarak yerleştirilmesi için çok

<sup>28</sup> Millet Partisi Programı (Tunaya, a.g.e., s. 718-732), m. 37-40.

<sup>29</sup> Arsel İlhan, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, Ankara 1964, s. 373.

partili sistemi erken bulmuş ve herkesin CHF'da toplanmasını uygun görmüştü. Bundan dolayı, fırka reisliği ile Cumhurbaşkanlığı'nın ayrılması fikrine de sıcak bakmamıştı. 1924 yılında kurulan TCF, Parti Reisliği ile Cumhurbaşkanlığı'nın ayrılması gerektiğini ve Cumhurbaşkanı'nın bütün partilere eşit davranmasını savunmuşlardı.

1930 yılında, Atatürk'ün teşvik ve yardımları ile kurulan SCF mensupları da parti reisliği ile Cumhurbaşkanlığı'nın ayrılması ve Cumhurbaşkanı'nın bütün partilere müsâvî davranmasını, direkt Atatürk'le yaptıkları görüşmelerde dile getirmişlerdi. Bu dönemde, Atatürk'ün de bu meseleye bir çözüm bulunması gerektiğine inandığını ve fakat o günkü şartlar içinde CHF Reisliği'nden ayrılmayı da uygun bulmadığını görüyoruz.

Çok partili hayata geçişle birlikte, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'nin öncelikle üzerinde durduğu konulardan biri Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması konusu idi. DP 1950'de iktidara geldiğinde de bu fikrine sadık kalarak parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı'nı birbirinden ayırmıştı.

1948 yılında kurulan Millet Partisi, Cumhurbaşkanı'nın her türlü siyasi kimlikten uzaklaştırılarak bütün millete mal edilmesini savunmuştu.

Nihayet 1961 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'nın parti ve TBMM üyelikleri sona erdirilerek tarafsızlık ilkesi getirilmiştir.